

Reflektioner och debatt

Den ofullkomliga tvärvetenskapen

Martin Holmberg

Redan när vi först träffades våren 2010 började Britta och jag diskutera våra respektive akademiska erfarenheter och forskningsområden. Eftersom vi båda varit borta från forskningen en tid, och på olika sätt befann oss i ”liminoid[a] statusbefriad[e] fas[er]” (Lundgren 2011), började vi diskutera att göra något gemensamt.

Hur det hela började

Till att börja med höll vi många informella seminarier på tu man hand för att hitta målsättningar och inriktningar som vi båda kände för och bjöd in varandra till våra respektive arbetsplatser, vilket ledde till en bättre förståelse för respektive positioner och kunskaper. Vi kom överens om att den nyligen avslutade influensapandemin innehöll mycket av intresse för oss båda. Min bakgrund som infektionsläkare och senare som tjänsteman på Socialstyrelsen var till nytta, och Brittans slumrande intresse för medicinska frågor sedan tiden som läkarsekreterare på 1970-talet väcktes nu. Svininfluensan, och framför allt vaccinationer, blev våra gränsobjekt.

Det enklaste för Britta hade varit att fortsätta med tidigare teman och knyta ihop säcken efter en lång karriär. Istället vågade hon ge sig på ett helt nytt och främmande område. En ansökan med titeln ”Epidemics, Vaccination and the Power of Narratives” författades, där Britta stod för inramning, etnologiska frågeställningar, metodik och budget. Jag kunde bidra med medicinsk och epidemiologisk bakgrund som ”medicinsk expert”.

2013 utkom ett nummer av *Kulturella Perspektiv* med temat tvärgående kulturforskning. Britta skrev där en artikel som presenterade det nya projektet om svininfluensapandemin (Lundgren 2013). Hon beskrev sin målsättning som i första hand inriktad på ”föreställd motståndskraft”. I artikeln slog hon också ett slag för medicinsk humaniora. Ambitionen var från början att med en tvärvetenskaplig ansats kondensera frågeställningarna med utgångspunkt i utfallet från massvaccinationen med influensavaccin samt den efterföljande vaccinlagen från 2011, där förtroende och tillit till vaccinationer berördes. Formuleringarna i ansökan och inriktningen kan sägas vara framsynta, sett i backspegeln.

Till slut blev projektet dock bredare än vad som var tänkt från början. Det blev samtidshistorik av en pandemi (svininfluensapandemin i backspegeln), massvaccinationspolitik (solidaritet i sprutspetsen), narkolepsi som kritiskt narrativ och personligt lärande (rim och reson), människors komplexa vaccinationsbeslut, ”framing” av beredskap, gestaltning av pandemiscenarier, *One Health* och mjältbrandsutbrott (mer om det senare), medicinsk humaniora generellt, och mycket mer som aldrig kom på pränt.

Det var som sagt framsynt och är ju en högaktuell frågeställning idag. Ansatsen var alltså att undersöka människors vaccinationsbeslut i allmänhet, inte att utgå från bestämda uppfattningar som representeras exempelvis av anti-vaccinationsrörelsen. Detta var en hållning som försökte se hela spektrumet av föreställningar om vaccinationer och immunitet.

Britta intervjuade under projektets gång bland andra en rad beslutsfattare inom folkhälsoområdet, personal inom den högteknologiska ECCMO-vården och föräldrar till narkolepsibarnen. Hon använde sig av material från folklivsarkiv kring föreställningar om sjukdom, immunitet och vaccinationer. Tre års arbete resulterade i ett 10-tal artiklar, ett bokkapitel och en bok. (De artiklar som kom att citeras flitigast var Lundgren 2015a&b, Lundgren 2016, Holmberg & Lundgren 2016 och Lundgren & Holmberg 2017.)

Vänskap

En av Brittans tidiga böcker handlade om vänskap: *Den ofullkomliga vänskapen* (Lundgren 1995). I den undersöktes den vardagliga vänskapen, medan frågan om vad ”riktig” vänskap är medvetet lämnades därhän. Den vardagliga vänskapen beskrevs utifrån folks egna berättelser och svar i intervjuer och frågeformulär. Vänskapens praktik avspeglades genom människors berättelser och beskrivningar. Alla som kände Britta vet att det här var ett område som också avspeglade hennes egen personlighet och praktik.

Vänskap mellan forskare beskrevs inte i den här boken. Det har inte heller varit ämne för särskilt många senare studier, men borde vara ett intressant område för etnologer att fördjupa sig i. Ur ett botten-upp perspektiv handlar ju forskningssamarbete alltid om sociala relationer mellan forskare, relationer som kan vara både

personliga, vänskapliga och till och med intima, inte bara präglade av konkurrens och avund.

Jag vill se vänskap som ett sätt att förhålla sig till människor, förknippat med strategier av tillit, tillgivenhet, tillgång till varandra och förväntad reciprocitet. Med en sådan hållning kan man upptäcka andra saker hos människor än annars. Bland annat kan man få en djupare förståelse för andras tankevärld, vilket underlättar ett forskningssamarbete betydligt. Vänskap har beskrivits av Meritxell Ramírez-i-Ollé (2019) som en legitim vetenskaplig metod. Hon menar att vänskap mellan forskare gynnar både en bättre forskningsetik och kunskapsinhämtning.

Varför är då vänskap inom forskningen relativt underutforskad? Det är kanske för att synen på forskning och forskare präglas av ett ideal av *detachment*, opartiskhet och rationalitet, inte av emotionalitet. Förhållandet mellan forskare ses som rationellt (instrumentellt), inte som emotionellt. Uppdelningen mellan instrumentell och ”äkta” vänskap är emellertid konstlad, statisk och absolutiserande, vilket Britta också påpekade i sin vänskapsbok.

Arbetsgemenskaper är ofta hopfösta, enbart ibland har deltagarna möjlighet att påverka vem som inkluderas. Särskilt när det gäller interdisciplinär forskning blir grupper som står främmande för varandra sammanförda. Det svåra gränsarbete som måste utföras i all tvärvetenskaplig forskning ger upphov till både negativa och positiva känslor (Griffin et al. 2013). Tvärvetenskapligt samarbete innebär ofta att gå på äggskal och kräver att forskargruppen aktivt och medvetet arbetar med tolerans, generositet, prestigelöshet, öppenhet, tilltro/tillit – kort sagt egenskaper som brukar tillskrivas vänskap. Hur mycket kan inte detta gränsarbete underlättas av vänskapliga relationer?

En del av det integrativa arbetet blir att försöka lära känna varandra, men det vore naivt att tro att alla kan bli vänner. Enligt min erfarenhet utvecklas ett forskningssamarbete ganska sällan till vänskap. När det ändå sker, har det för min del lett till den bästa forskning jag deltagit i. Och dit räknar jag pandemiprojektet med Britta.

Vänskap är också ett sätt att hantera både negativa och positiva emotioner på ett hållbart sätt. En kognitiv intimitet är i högsta grad känslomässig och central i forskningssamarbetet, och uttrycks bland annat med *epistemiska känslor*. Nyfikenhet är kanske det man främst tänker på, men även upptäckarglädje, förvåning, förundran, förvirring, rädsla för det okända, känslan av tvivel och känslan av visshet, med flera emotioner är välbekanta för de flesta forskare. Inte minst viktig är humor, vilket var ett bärande inslag i Brittans och mitt forskningssamarbete.

Vänskapsband borgar också för en etisk hållning till forskningen, då den präglas av ärlighet, öppenhet, hjälpsamhet, intresse för varandras arbetsvillkor och kunskaper. Vänskap är icke-hierarkisk och därmed utgör den en motvikt mot forskningshierarkier. Hur

reagerar då disciplinerna och forskningssamhället i stort på vänskap i forskningen? Ofta med likgiltighet, eftersom forskning antas vara objektiv och personliga relationer irrelevanta, ibland med misstro.

Det finns likheter mellan vänskap och tvärvetenskap, trots att de opererar på olika plan. En gradualistisk syn på vänskap och intima förhållanden överensstämmer väl med spektrumet inom tvärvetenskap. Olika grader av vänskap på det individuella planet kan motsvara olika grader av interdisciplinartitet. Både vänskap och tvärvetenskap kan också utvecklas. I ett tvärvetenskapligt samarbete kan discipliner integreras mer och mer över tid, liksom vänskaper kan fördjupas. I förlängningen ligger en transcendens, där en helt ny disciplin uppstår. Vänskap kan på motsvarande sätt övergå i (och vara en del av) kärlek.

Lärande

Vårt tvärvetenskapliga samarbete bars av en vilja till gemensamt lärande och av en upptäckarglädje. Visst fanns en del initiala utmaningar, vilket Britta bland annat beskriver i tidigare nämnda artikel om sitt nya projekt:

I oktober 2012 deltog jag i ”European Scientific Conference on Applied Infectious Disease Epidemiology” i Edinburgh. Konferensen blev en lärandeprocess genom de många perspektiv och verklighetsförståelser som interagerar i de vetenskapliga kontexterna kring infektionssjukdomar [...] Någon humanist utöver mig själv var inte i sikte bland de cirka femhundra deltagarna. (Lundgren 2013: 22)

Genom deltagande på flera av varandras konferenser lärde vi oss tillsammans och försökte sätta oss in i varandras epistemiska domäner. Dessa för den ena eller andra främmande konferenser ställde gränserna mellan kunskapsområden i skarp kontrast. Deltagandet gjorde det samtidigt möjligt att ställa relevanta frågor till varandra och till andra kring dessa gränser. Vi gjorde också studieresor där vi intervjuade centrala forskare och beslutsfattare utomlands. Dessa gemensamma samtal var mycket värdefulla för vår gemensamma förståelse av problemen kring svininfluensan, vaccinationer och narkolepsi.

Vi ägnade mycket tid med att utforska nya miljöer med våra kombinerade etnologiska och epidemiologiska blickar. Betydelsen av både bildliga och bokstavliga resor för det interdisciplinära lärandet har tidigare uttrycksfullt beskrivits (Andersson & Kalman 2010), och det bekräftade vi genom våra många resor. Vi lämnade hemmaplan och kastade oss ut i främmande miljöer, en kunskapsresa som förkroppsligades i många spännande bokstavliga resor till platser som var främmande för oss båda.

Gränsarbetet i tvärvetenskapligt samarbete är en resa och en social process, ett översättningsarbete som inte

bara är språkligt (Klein 2021). Man kan ha olika hållningar när det gäller översättningar mellan olika disciplinernas världsbilder: 1.) översättningar mellan olika disciplinära ramverk är möjliga, 2.) översättning är omöjlig därför att disciplinära språk är oförenliga, och 3.) man måste skapa ett nytt språk i det tvärvetenskapliga samarbetet.

Det mesta kunde vi samtala om, men ett begrepp vi hade svårt att översätta mellan oss var *förkroppsligande*, där den kliniska och den etnologiska blicken inte såg samma sak. En anledning till detta kan vara att medicinare tenderar att se kroppar som *funktionella* (kroppar som sinnrika maskiner), medan etnologer (och många andra) ofta ser kroppar som *intentionella* (kroppar vet, kroppar vill, kroppar minns), vilket i sin tur bestämmer hur begreppet *förkroppsligande* förstås.

Det pratas även om tvåspråkighet inom tvärvetenskap, men det är mycket svårt att behärska två språk fullkomligt. Därför kan det bli ett pidginspråk (ett interimistiskt tungomål) som möjligen kan utvecklas till kreol (ett nytt förstaspråk). En stor fördel var Brittans tidigare liv som läkarsekreterare. Hon kunde nämligen nästan lika många medicinska termer som jag och kunde fortfarande citera rubrikerna i en standardjournal. Hon pratade ”medicinsk kreol”, medan jag var på pidginstadiet när det gällde etnologi.

Vi lärde oss och upptäckte alltså mycket tillsammans genom ständiga samtal, reseupplevelser, föredrag och konferenser, möten med andra forskare och ett gemensamt läsande och skrivande. Det ändrade gradvis vårt sätt att tänka och att uttrycka oss, utan att vi för den skull någonsin kände oss hotade i våra disciplinära identiteter.

Hierarkier

Britta hade en lång erfarenhet och djup kunskap om akademiska hierarkier som dekan för humanistiska fakulteten i Umeå och om hierarkier inom forskning från arbetet i Vetenskapsrådet. Samtidigt fanns hos henne ett patos för jämlikhet, demokrati och för vänskap. Det ledde både till förståelse för nödvändig hierarki och till en vilja att kämpa för förändring där hon såg orättvisor och ojämlikheter.

Under projektets gång framträdde flera hierarkier tydligt. Mellan de medicinska disciplinerna och humaniora, där medicinare kan vara obenägna till interdisciplinärt samarbete kring frågor de betraktar som exklusivt sina, och oförstående för kvalitativa forskningsmetoder.

Inom *One Health*-rörelsen där vi också deltog i ett europeiskt projekt (NEOH) var klyftan mellan veterinärer och humanmedicinare fortfarande djup. *One Health*-rörelsen har en lång historia av en helhetssyn på smittsamma sjukdomar och ett enande mellan human- och veterinärmedicinsk forskning och yrkespraktik. Det är dock först under de senaste decennierna som detta intersektoriella projekt blivit en officiell policy, även om det fortfarande dras med stora utmaningar kring samsyn om vad *One Health* egentligen innebär.

En annan hierarkisk struktur utgjordes av själva objektet för vår forskning, den *folkhälsopolitiska hierarkin*. Projektet belyste denna rangordning såväl uppifrån – med intervjuer av beslutsfattare som beskrev sina uppfattningar och motiv för besluten, som nerifrån – genom människors narrativ och motiveringar till att vaccinera sig eller inte och inställningar till myndigheternas rekommendationer.

När det gällde möjligheterna för tvärvetenskaplig forskning av olika slag var Britta djupt engagerad. Det finns flera hierarkier att fundera över när det gäller interdisciplinärt samarbete: mellan olika forskare, mellan genus, mellan olika discipliner, mellan olika nivåer av integration (multi-, inter- och transdisciplinaritet), mellan små och stora universitet, mellan forskare, finansärer, förlag och politiker. Mellan inter- och intradisciplinära forskningsprogram och bedömning av dessa av forskningsfonderna. Interdisciplinär (eller integrativ) forskning hyllas i ord, men inte alltid i handling. Integrering har blivit ett honnörsord, men är oftast partiell. Den kan inte heller vara ett mål i sig, eftersom *interaktion* är lika viktig som *integration*.

Ett av tvärvetenskapens kännetecken är ovissheten om var den till slut hamnar. Det gäller förstås all forskning, men inomdisciplinär forskning har ofta snävare ramar och är mer homogen, medan tvärvetenskapliga projekt kan tillåtas sväva ut lite mer i mångfald. Nystartade tvärvetenskapliga projekt kräver mycket tid för att utforska olika teman för att bygga relationer och en dynamisk forskarkonfiguration, för att få en långsiktighet i forskningen kring stora utmaningar.

Utmaningsstyrd forskning täcker ändå inte allt som driver tvärvetenskap, utan nyfikenhet finns också med. Pandemiprojektet var både nyfikenhetsstyrt och problemlösande. Ansökan betonade både den praktiska nyttan och långsiktiga förståelsen. Pandemin var en utmaning, samtidigt som vi hade en stark känsla av att det vetenskapliga tänkandet kring pandemier behövde utvecklas.

Sammanfattning

Brittas pandemiprojekt fungerade som ett forskningssammanhang där just det personliga förhållandet var primärt, om än i mini-format. Istället för att vara en sidoeffekt av forskningen – som då man träffas i forskningslaboratoriet och tycke uppstår, vilket avspeglas i rubriker som ”*sweethearts in science*” – var den personliga relationen i centrum. Projektet byggde på en stark (och i detta fall intim) vänskap som var en tillgång snarare än ett hinder i arbetet. Det byggde på humor och självdistans och på en respekt för respektive kunskapsområden, med en vilja till lärande och till utveckling. Vårt exempel bekräftar att vänskap mycket väl kan användas som vetenskaplig metod.

Detta tvärvetenskapliga experiment blev ofullkomligt på flera sätt, med ett för begränsat antal forskare, för begränsade resurser och en alltför begränsad tid för att få en större betydelse. Förutom att projektet saknade en

kritisk massa fanns det inget institutionellt fotfäste. Kunskapsområdet var nytt och teoretiskt outvecklat och hade krävt mer ingående analyser av folkhälsovetenskapliga hierarkier, liksom av narrativ och tankestilar kring pandemier och epidemier, än vad vi förmådde.

Ambitionen med svininfluensaprojektet var inte att skapa ett nytt interdisciplinärt fält, men jag tror det hade kunnat bli det med mer tid och resurser – ett fält som jag i så fall hade velat kalla *pandemiologi*, ett interdisciplinärt fält med integration av kunskaper mellan discipliner som geografi, sociologi, folkhälsovetenskap, historia och etnologi. Liknande tankegångar har nu börjat uppstå på flera håll i världen.

Detta treåriga projekt måste ändå beskrivas som huvudsakligen lyckat utifrån sin ansats; många tvärvetenskapliga projekt lyckas sämre. Det resulterade i slutändan i ett tiotal artiklar, ett bokkapitel och så småningom som en senkommen avläggare en bok (Holmberg 2020). Det var lärorikt och betydde mycket för oss båda och kan förhoppningsvis utvecklas vidare av andra.

Referenser

- Andersson, Åsa & Kalman, Hildur (2010). Reflections on Learning in Interdisciplinary Settings. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 22(2), 204–208.
- Griffin, Gabriele, Bränström-Öhman, Annelie & Kalman, Hildur, red. (2013). *The emotional politics of research collaboration*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Holmberg, Martin (2020). *Pandemier och epidemier – från kolera till covid-19 i ett tvärvetenskapligt perspektiv*. 2a utökade uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, Martin & Lundgren, Britta (2016). Framing post-pandemic preparedness: Comparing eight European plans *Global Public Health*, 13(1), 1–16.
- Klein, Julie Thompson (2021). *Beyond interdisciplinarity: boundary work, communication, and collaboration*. 1a uppl. New York City: Oxford University Press
- Lundgren, Britta (1995). *Den ofullkomliga vänskapen: en etnologisk studie av nutida vardagsrelationer*. Stockholm: Carlsson.
- Lundgren, Britta (2011). Att återvända till orden. *Kulturella Perspektiv*, 2011(3–4), 53–55.
- Lundgren, Britta (2013). En pandemis vetenskapliga verkligheter. *Kulturella Perspektiv*, 2013(1), 21–23.
- Lundgren, Britta (2015a). Narrating narcolepsy – centering a side effect. *Medical Anthropology*, 34(2), 150–165
- Lundgren, Britta (2015b). ‘Rhyme or reason?’ Saying no to mass vaccination: subjective re-interpretation in the context of the A(H1N1) influenza pandemic in Sweden 2009–2010. *Medical Humanities*, 41(2), 107–112.
- Lundgren, Britta (2016). Solidarity at the Needle Point - the Intersection of Compassion and Containment during the A(H1N1) Pandemic in Sweden 2009. *Sociology and Anthropology*, 4(12), 1108–1116.
- Lundgren, Britta & Holmberg, Martin (2017). Pandemic flus and vaccination policies in Sweden. In: *The Politics of Vaccination: A Global History*. Manchester University Press.
- Ramírez-i-Ollé, Meritxell (2019). Friendship as a scientific method. *The Sociological Review*, 67(2), 299–317.

Citera den här artikeln: Martin Holmberg 2022. Den ofullkomliga vetenskapen. *Kulturella Perspektiv* vol. 31., s. 1–4

Mottagen: 23 november 2021   **Publicerad:** 16 augusti 2022

Copyright: © 2022 Författaren/författarna. Detta är en Open Access-artikel som distribueras enligt Creative Commons, licens CC-BY 4.0, som tillåter obegränsad användning, distribution och reproduktion i samtliga medieformat, förutsatt att ursprunglig(a) författare och källa uppges. Se <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift, ISSN 1102-7908, är en expertgranskad Open Access-tidskrift som publiceras av Föreningen Kulturella Perspektiv.

OPEN ACCESS